

Kulturní střet v románu Luise Sepúlvedy

Roman Zatlko

Univerzita Karlova

THE CULTURAL CLASH IN LUIS SEPÚLVEDA'S NOVEL

The article focuses on the topic of racism in Luis Sepúlveda's novel *The Old Man Who Read Love Stories*. The epicenter of the literary work is El Idilio, a small settlement founded by the colonists in the Amazon rainforest. The disputes between the new incomers (white men or people of mixed race), and the indigenous peoples from the Ecuadorian rainforest is the principal conflict of the co-existence of different ethnicities in the Amazon area. The dispute with the surrounding world is reflected also in the conflict between the colonists and the nature, with which the intruders cannot live together.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Luis Sepúlveda — chilská literatura — rasismus — prales — El Idilio — Ekvádor — příroda
Luis Sepúlveda — Chilean literature — racism — rainforest — El Idilio — Ecuador — nature

Otázku koexistence různých kulturních tradic, jedno z ústředních témat hispanoamerické literatury a myšlení, pojal osobitým způsobem Chilan Luis Sepúlveda (* 1949). Jeho román *Stařec, který četl milostné romány* je věnován konfliktu mezi obyvateli odlehlých oblastí amazonského pralesa. Spory, které zde mezi jednotlivými etniky nastávají, jsou důsledkem jejich pohrdání ostatními lidmi, které přerůstá v netoleranci a odráží se i ve sporu s americkou přírodou.

Svět kulturních střetů, na který chilský spisovatel poukazuje, navazuje na dávnou tradici hispanoamerické literatury, kde se vedle autorů zabývajících se tematikou dobývání a velkoleposti hrdinských činů španělských „konkvistadorů“ objevovaly i hlasy na podporu původního obyvatelstva Ameriky. Takovými spisovateli byli například Španěl Bartolomé de las Casas (1474–1566) nebo španělsko-peruánský šlechtic Garcilaso de la Vega, El Inca (1539–1616), kteří ve svých dílech poukazují na odvrácenou tvář španělského dobývání Nového světa.

V 19. a zejména ve 20. století tyto hlasy na podporu původního obyvatelstva sílí. V hispanoamerické literatuře se objevují modality literární tvorby sociálního typu, jako jsou román mexické revoluce nebo „indigenistický“ román, jež upozorňovaly na nespravedlivou sociální situaci bezzemků a Indiánů žijících v Latinské Americe. V těchto dílech běloši a zástupci vyšších sociálních vrstev často považují domorodé

obyvatele za méněcenné jedince bez nároku na lidská práva a vlastnictví půdy. Tímto způsobem Indiáni nezřídka padali pod vládu tyranů, kteří si nárokovali jejich majetky, bohatství i ženy. Bolivijec Alcides Arguedas (1879–1946), Peruánek José María Arguedas (1911–1969) nebo Ekvádorec Jorge Icaza (1906–1978) se vyslovili ve své tvorbě proti tomuto utlačování a snažili se poukázat na krásu a bohatství indiánské kultury.

Z tematického hlediska vzniká v hispanoamerické literatuře ještě jeden okruh, který se zabývá společenským postavením Indiánů, tentokrát pocházejících z odlehlých oblastí Amazonie. Jedná se o román pralesa, „podžánr“, který zažívá svůj rozkvět ve 20. století.

I když v některých románech tohoto typu jsou Indiáni popisováni jako pasivní bytosti a veškerá pozornost se soustřeďuje na bělochy, kteří do pralesa vstupují jako vyzvatelé a narušitelé — například zakladatelský román *Vír* od Kolumbijce Josého Eustasia Rivery (1888–1928) —, najdou se i zde díla, ve kterých si autoři uvědomují hluboký význam indiánské kultury a jejich ústní tradice. Taková je i Sepúlveda kniha *Stařec, který četl milostné romány*.

Střet civilizací v ní nastává v okamžiku, kdy do pralesa přicházejí kolonizátoři, kteří byli vysláni ekvádorskou vládou, aby tuto oblast obsadili. Ti po svém příjezdu zakládají vesnici „El Idilio“. Tento název připomínající české slovo „idyla“ však v románu nepoukazuje na místo harmonie a klidu. Jedná se spíše o označení ironické, které naráží na prostor plný sporů a nepochopení. Již od prvního momentu zde nacházíme motiv rasismu, projevující se konfliktem mezi osadníky a obyvateli Amazonie, vůči nimž vesničané cítí nesnášenlivost. Kolonizátoři považují Indiány za nedůvěryhodné bytosti, které dokážou jenom pít alkohol, vraždit a krást.

Luis Sepúlveda hovoří ve své knize o dvou indiánských kmenech, o Šuarech, žijících hluboko v amazonských lesích, a Chívarrech, kteří přicházejí do osady a stávají se předmětem posměchu ostatních osadníků — bělochů či mesticů. Oba kmeny odlišuje v románu jejich vztah ke kolonizátorům. Zatímco jedni vyhledávají společnost vesničanů El Idilia, druzí jsou hrdými obyvateli amazonských pralesů, znalci jejich zákonů a tajemství: „Jak obrovský rozdíl dělil pyšné, hrdé Šuary, znalce skrytých oblastí Amazonie, od Chívarů, kteří se tu tlačili na molu El Idilia a čekali na zbytky alkoholu!“¹

Osadníci pohlíželi na Chívary s nelíčeným pohrdáním, což vedlo k jejich společenskému vyloučení. Každý se k nim choval s despektem, kupříkladu zubař, který jim jednou řekl: „A co vy tam? Na co k čertu čučíte? Však se mi jednou dostanete do ruky, vy opičáci“ (s. 12). Chívarové tak tvoří v díle Luise Sepúlvedy dekadentní bytosti, jakési „zavržené“ Indiány.

Obyvatelé el Idilia se však nechovali dobře ani k Šuarům. Když dva z nich přivezli do vesnice mrtvé tělo muže, který zahynul v pralesě, starosta obce je obvinil z vraždy:

To vy jste ho zabili.

Šuarové ucovli.

Ne. Šuarové nezabít.

Nelžete. Sejmuli jste ho mačetou. To vidí každý dítě (s. 20).

1 Sepúlveda 2000. Všechny citace pocházejí z tohoto vydání.

Indiáni by pravděpodobně byli na základě starostova obvinění odsouzeni, kdyby se jich nezastal stařec jménem Antonio José Bolívar Proaño. Jednalo se o muže, který strávil větší část svého života se Šuary hluboko v amazonských lesích a obyvatele pralesa dobře znal. Proto byla jeho reakce na nespravedlivé obvinění pochopitelná. Antonio José se Šuary soucítit, myslel jako oni, mluvil jejich řečí, jednal jako oni, byl jako oni. Nicméně se z textu rovněž dovídáme, že samotnými Indiány nikdy nebyl považován za plnohodnotného člena jejich kmene:

O pralesě toho věděl tolik jako rodilý Šuar. Byl stejně dobrý jako Šuarové. Plaval stejně hbitě jako Šuarové. Zkrátka byl úplně jako jeden z nich, ale nebyl jedním z nich.

Proto od nich musel čas od času odcházet, protože — vysvětlili mu — je dobře, že není jedním z nich. Chtěli ho vidět, mít ho u sebe, ale také chtěli, aby se jim po něm stýskalo, aby byli smutní, že s ním nemohou mluvit, a pak aby se jim srdce zatetelilo radostí, až ho znovu uvidí přicházet (s. 41–42).

Indiáni věděli, že stařec nemůže být jedním z nich, jelikož neznal jejich poměry natolik, jak by si sám přál. Proto je musel jednoho dne definitivně opustit. Tento moment nastává ve chvíli, když Antonio José pomstí smrt svého pokrevního bratra Nušiña, kterého zabíjí zlatokopové. Stařec neusmrtí Nušiñova vraha v rovném boji otráveným šípem, aby v tváři viníka zůstal navždy zachován výraz statečnosti a bojovnosti, jak kážou pravidla Šuarů. Namísto toho svého rivala zabije střelnou zbraní, pročež mrtvému muži zůstává v obličejí výraz bolesti a strachu. Tímto skutkem Antonio José porušuje indiánskou tradici hrdosti. Šuarové ihned poté rozhodnou o jeho osudu. Stařec musí okamžitě opustit jejich kmen a již nikdy se k nim nesmí vrátit:

Za neutuchajícího pláče mu dali nejlepší kánoe, za neutuchajícího pláče ho objali, vybavili zásobami a řekli mu, že od této chvíle již není vítán. Může šuarskými osadami procházet, ale nemá právo se v nich zdržovat.

Šuarové odstrčili kánoe proti proudu a její stopy v písku smazali (s. 47).

Když se Antonio José objeví po dlouhých letech v civilizovaném světě a rozhodne se usadit ve vesnici El Idilio, je už tak proměněn životem v pralesě, že jej lidé vlastního etnika nechápou. Už není jako oni, i když byl kdysi jedním z nich. Stává se zavrženým jedincem, který není součástí ani světa amazonských Indiánů, ani osadníků. Obyvatelé El Idilia ho považují za podivína a nikdy ho nepřijmou plně mezi sebe. Naučí se ho však využívat, jelikož zná prales a tamní hory lépe než kdokoli jiný: „Zpočátku se mu místní vyhýbali a zahlíželi na něho jako na divocha, když se nořil do pralesa se starou remingtonkou z roku 1914, puškou, kterou podědil po jediném člověku, jehož kdy zabil, a to ještě špatně, avšak brzy poznali, jak užitečné je mít ho nablízku“ (s. 48). Stařec nejednou musel využít svých dovedností, aby zachránil cizince i obyvatele El Idilia před nebezpečím mocného pralesa. Osadníci a cizinci dokázali prales jen drancovat a ničit: „Antonio José měl za úkol držet je na uzdě, zatímco osadníci ničili prales a budovali mistrovské dílo civilizovaného člověka — pustinu“ (s. 49).

Stařec se tak svojí podvojností stává v románu hybridní postavou, která se dostává do sporu s oběma světy. Tento vnitřní konflikt vyvrcholí během boje se samicí

ocelota, která zabíjela lidi, protože jakýsi Američan usmrtil její mláďata. Stařec byl tehdy vybrán starostou El Idilia, aby s ocelotem skoncoval. Antonio José se tak ocitá mezi oběma světy. Na jedné straně je tu svět lidí, které chránil, ale s kterými se již neztotožňoval. Na druhé straně stál svět divočiny, ke kterému se Antonio José hlásil, ale do něhož nikdy plně nepatřil a který jej od sebe odehnal.

V románu vstupuje do sporu mezi Indiány a vesničany ještě další strana — Američané. Přicházejí do vesnice čas od času a osadníci je tolerují, jelikož jim nosí různé zboží a hlavně alkohol. U starce však jejich neznalost místních poměrů a přezíravost vyvolávají despekt: „Amerikáni jsou vždycky náramně chytrý a vědí všechno nejlíp“ (s. 76–77).

Hlavní střet spočívá v tom, že „Amerikáni“ nerespektují přírodu, její zákony, ani původní obyvatele pralesa a chtějí vše vyřešit penězi. Cítí se nadřazení ostatním postavám. V díle opakovaně vstupují do pralesa bezhlavě a pro svou nerozvážnost či lehkomyšlnost pak hynou. Když jeden z nich zabije mláďata ocelota, je usmrcen jejich matkou a vše končí již zmiňovaným tragickým bojem mezi zvířetem a starcem, reprezentantem světa kolonizátorů i Indiánů Šuar.

V Sepúldově románu se tak hybridnost nestává synonymem kulturního obohacení a východiskem z nesnášenlivosti mezi jednotlivými skupinami obyvatel. Je synonymem osamělosti. Antonio José končí opuštěn ve své chýši, kde čte milostné knihy. Být hybridním zde znamená být odlišným od všech — Indiánů, kolonizátorů i Američanů. Znamená to být částečně stejný jako všichni, a přitom se ode všech lišit, bez naděje, že bude jimi přijat.

Vztah mezi Šuary a ostatními postavami se v románu rovněž jeví jako bezvýhodný. Luis Sepúlveda konstatuje, že jedinou možností, jak se vyhnout střetům mezi Indiány a osadníky je, aby se Šuarové neustále stěhovali dál a dál do hloubi pralesa a vyhýbali se civilizovanému světu:

Obrovské stroje budovaly cesty a Šuarové byli nuceni kočovat více než dosud. Už nezůstávali na stejném místě obvyklé tři roky, po nichž vždy odcházeli jinam, aby se příroda mohla vzpamatovat. Teď si museli své chýše a kosti svých mrtvých naložit na záda mezi dvěma ročními obdobími a utíkat před cizáky, kteří zabírali břehy Nangaritzu (s. 43).

Šuarové postupovali na východ, kde hledali soukromí v neproniknutelných pralesích (s. 44).

Sepúlveda tak ve svém díle nepřináší dlouhodobě udržitelné východisko k současné situaci amazonských kmenů. Útěk do hlubin pralesa se jeví jako dočasné řešení.

Mnohem radikálnější je v tomto ohledu kupříkladu antropolog Saúl Zurata, pro kterého „jediným způsobem, jak respektovat indiánské kultury, je nepřibližovat se k nim, nedotýkat se jich. Je zapotřebí zabránit, aby se domorodí obyvatelé stali ‚hodnými lidmi západu, hodnými moderními lidmi, hodnými kapitalisty, hodnými reformovanými křesťany‘; zkrátka, je zapotřebí zabránit, aby se proměnili v to, co jsou domorodci v Severní Americe, vyvrženci umístění v rezervacích“.²

2 Aínsa 2006, s. 99. Přeložil R. Zařko.

Touto formulací však Zurata nenabízí řešení ekonomicko-kulturního konfliktu, který nastává v Latinské Americe mezi moderním světem a Indiány, mezi hospodářskými zájmy milionů lidí, kteří potřebují prales pro rozvoj své civilizace, a malých amazonských kmenů, které chtějí mít svůj vlastní prostor. Jedná se o rozsáhlou oblast Amazonie, kterou Indiáni potřebují, aby mohli i nadále žít jako jejich předkové, obklopeni dávnověkými tradicemi a ústní slovesností. Tento spor zůstává dodnes nedořešen.

Na závěr lze říci, že mnohokulturní svět, který ztvárňuje Luis Sepúlveda ve svém románu, není světem založeným na heterogenosti a „transkultuací“,³ kdy by každá existující kultura obohacovala ostatní etnika. Setkáváme se zde s prostředím, v němž se různé skupiny obyvatel snaží prosadit své vlastní hodnoty a pravidla, aniž by braly v úvahu jinakost toho druhého.

Všudypřítomná příroda je v díle chilského spisovatele další z mnoha stran tohoto konfliktu mezi různými světy. Její koexistence s člověkem zde není možná. Když stařec usmrtí ocelota, jediné, po čem touží, je vrátit se do své chýše, aby se pokusil zapomenout na barbarství lidského počínání.

LITERATURA

- Aínsa, Fernando. „El topos de la selva“. *Del topos al logos: Propuestas de geopoética*. Madrid : Iberoamericana — Vervuert, 2006.
- Cornejo Polar, Antonio. *Escribir en el aire*. Lima : Centro de Estudios Literarios, 2003.
- Hodrová, Daniela. *Místa s tajemstvím*. Praha : Koniasch Latin Press, 1994.
- Opatrný, Josef. *Amerika v proměnách staletí*. Praha : Libri, 1998.
- Oviedo, José Miguel. *Historia de la literatura hispanoamericana 1: De los orígenes a la emancipación*. Madrid : Alianza Editorial, 1997.
- Oviedo, José Miguel. *Historia de la literatura hispanoamericana 3: Postmodernismo, Vanguardia, Regionalismo*. Madrid : Alianza Editorial, 2001.
- Oviedo, José Miguel. *Historia de la literatura hispanoamericana 4: De Borges al presente*. Madrid : Alianza Editorial, 2001.
- Rama, Ángel. *La novela latinoamericana: Panoramas 1920–1980*. Bogotá : Instituto Colombiano de Cultura, 1982.
- Rivera, José Eustasio. *Vír*. Praha : Československý spisovatel, 1955.
- Rodríguez, Rodrigo Malaver. „La selva imaginada: una lectura crítica de *Un viejo que leía novelas de amor* de Luis Sepúlveda“. *Cuadernos de literatura*, enero-junio y julio-diciembre, 2001, s. 31–44.
- Sepúlveda, Luis. *Stařec, který četl milostné romány*. Přel. Anežka Charvátová. Praha : Rybka publishers, 2000.

Roman Zaťko (*1978) vystudoval hispanistiku na Filozofické fakultě UK, kde v roce 2017 obhájil disertační práci *Poetika živelnosti v hispanoamerickém „románu pralesa“*. V současnosti pracuje na zahraničním oddělení Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a na Ústavu románských studií téže fakulty přednáší hispanoamerickou literaturu. Zabývá se především hispanoamerickou literaturou 20. století a literární antropologií.
E-mail: ZatkanR@seznam.cz

3 Viz Ángel Rama, jenž užívá pojem „transkultuace“ ve spojitosti s různými kulturními vlivy, které utvářejí literaturu v Latinské Americe (Rama 1982).